

Odilbek S. OBLOQULOV,
Tadqiqotchi, mustaqil izlanuvchi
E-pochta: obloqulovodilbek@gmail.com

T.f.d G'.Mirzayev taqrizi asosida

MUDOFAA VA XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA KUCH ISHLATAR TUZILMALAR, DAVLAT ORGANLARI VA JAMOATCHILIK O'RTASIDAGI HAMKORLIK SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Аннотация

Maqolada O'zbekiston Respublikasida mudofaa va xavfsizlikni ta'minlashda kuch ishlatar tuzilmalar, davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar o'rtasidagi hamkorlikning tashkiliy-huquqiy asoslari tadqiq etilgan. Mudofaa doktrinasini, jamoat xavfsizligi konsepsiyasi hamda ichki ishlar organlari, Davlat xavfsizlik xizmati va Milliy gvardiya faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik normalari tizimli tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: mudofaa, xavfsizlik, jamoat xavfsizligi, kuch ishlatar tuzilmalar, mahalla, fuqarolik jamiyati, NNT, jamoatchilik ishtirokini ta'minlash, ijtimoiy sheriklik, axborot almashinuvi, profilaktika.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СИЛОВЫХ СТРУКТУР, ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ И ОБЩЕСТВЕННОСТИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБОРОНЫ И БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация

В статье исследуются организационно-правовые основы взаимодействия силовых структур, государственных органов, органов самоуправления граждан, негосударственных некоммерческих организаций и граждан в обеспечении обороны и безопасности Республики Узбекистан. Проведен системный анализ положений Доктрины обороны, Концепции общественной безопасности, а также законодательства, регулирующего деятельность органов внутренних дел, Службы государственной безопасности и Национальной гвардии.

Ключевые слова: оборона, безопасность, общественная безопасность, силовые структуры, махалля, гражданское общество, ННО, общественное участие, социальное партнерство, информационный обмен, профилактика.

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF COOPERATION BETWEEN SECURITY STRUCTURES, STATE AUTHORITIES AND THE PUBLIC IN ENSURING DEFENCE AND SECURITY

Annotation

This article examines the organizational and legal foundations of cooperation between security structures, state authorities, citizens' self-governing bodies, non-governmental organizations and citizens in ensuring defence and security in the Republic of Uzbekistan. The study provides a systematic analysis of the Defence Doctrine, the Concept of Public Security and legislation regulating the activities of internal affairs bodies, the State Security Service and the National Guard.

Keywords: defence, security, public security, security structures, mahalla, civil society, NGOs, public participation, social partnership, information exchange, prevention.

Kirish. Mudofaa va xavfsizlikni ta'minlash har qanday davlatning strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Milliy xavfsizlikning zamonaviy mazmuni faqat tashqi harbiy tahdidlardan himoyalash bilan cheklanmay, jamoat tartibi, huquqbuzarliklar profilaktikasi, terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashish, davlat chegaralarini muhofaza qilish, favqulodda vaziyatlarning oldini olish, axborot va kiberxavfsizlik kabi yo'nalishlarni ham qamrab oladi.

Bunday murakkab va ko'p qirrali xavflarning oldini olish faqat maxsus vakolatlarga ega kuch ishlatar tuzilmalarining imkoniyatlari bilan cheklanishi mumkin emas. Chunki xavflarning katta qismi jamiyatning kundalik hayotida, mahalla va oila muhitida, ta'lim muassasalarida, axborot makonida hamda ijtimoiy munosabatlarda shakllanadi.

Shu sababli zamonaviy xavfsizlik siyosatida davlatning institutsional imkoniyatlarini jamiyatning ijtimoiy kapitali bilan birlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasida ham mudofaa vazifalarini hal qilishda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va fuqarolarning ishtirok etishi nazarda tutilgan [1].

Shu bilan birga, Ichki ishlar organlari to'g'risidagi Qonun ichki ishlar organlarining davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorligini belgilab, axborotni, jumladan elektron shaklda almashish imkoniyatini ham mustahkamlaydi [2].

Mazkur holat davlat va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik xavfsizlik sohasida qo'shimcha yordamchi mexanizm emas, balki huquqiy jihatdan tan olingan institut ekanini ko'rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonda mudofaa va xavfsizlikni ta'minlashda davlat organlari, kuch ishlatar tuzilmalar va jamoatchilik institutlari o'rtasidagi hamkorlikning huquqiy va tashkiliy mexanizmlarini tahlil qilish hamda uning samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Mazkur maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

mudofaa va xavfsizlik sohasida jamoatchilik ishtirokining huquqiy asoslarini tahlil qilish;

mahalla institutining profilaktik salohiyatini baholash;

kuch ishlar tuzilmalar va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikning amaldagi shakllarini o'rganish;

axborot almashinuvi mexanizmlarini tahlil qilish;

amaldagi tizimdagi huquqiy va tashkiliy muammolarni aniqlash;

davlat va jamiyat hamkorligining yangi institutsional modelini taklif etish.

Tadqiqotda tizimli-huquqiy, qiyosiy-huquqiy, institutsional, funksional va mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Normativ-huquqiy manbalarni tahlil qilishda LexUZ milliy qonunchilik bazasidagi tahrirlar asos qilib olindi. Tadqiqotning konseptual asosini «xavfsizlik subyektlari o'rtasida institutsional sheriklik» yondashuvi tashkil etadi.

1-jadval. Mudofaa va xavfsizlikda jamoatchilik ishtirokining darajalari

Daraja	Mazmuni	Asosiy subyektlar
Axborot	Xavf va tahdidlar haqida ma'lumot berish	Fuqaro, mahalla, NNT
Profilaktika	Xavfning oldini olish choralarda ishtirok	Mahalla, NNT, ta'lim muassasalari
Institutsional hamkorlik	Doimiy qo'shma mexanizmlarda ishtirok	Davlat organlari, kuch ishlar tuzilmalar, jamoatchilik

Ushbu tasnif jamoatchilik ishtirokini bir martalik tadbirlardan tizimli hamkorlikka o'tkazish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 29 noyabrdagi PF-27-son Farmoni bilan Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi tasdiqlangan [3]. LexUZ ma'lumotlariga ko'ra, mazkur hujjat aynan «O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmondidir.

Konsepsiyaning muhim jihati — jamoat xavfsizligini ta'minlashni davlat organlarining yakka tartibdagi faoliyati emas, balki davlat va jamiyatning o'zaro hamkorligiga asoslangan tizim sifatida qarashidir.

Jamoat xavfsizligi:

huquqbuzarliklar;

ijtimoiy nizolar;

millatlararo va fuqarolararo ziddiyatlar;

favqulodda vaziyatlar;

terrorizm;

boshqa xavf va tahdidlar bilan bog'liq kompleks munosabatlarni qamrab oladi.

Shu sababli jamoat xavfsizligi sohasida profilaktikaning birinchi bo'g'ini sifatida mahalla va boshqa jamoat institutlarining salohiyatidan foydalanish dolzarbdir.

Mahalla institutining asosiy ustunligi uning aholiga yaqinligidadir.

Kuch ishlar tuzilmasi huquqbuzarlik yoki tahdid haqida ma'lumotni ko'pincha hodisa sodir bo'lganidan keyin oladi. Mahalla esa ayrim ijtimoiy xavflarni ular kuchayishidan oldin aniqlash imkoniyatiga ega.

2-jadval. Ichki ishlar organlari va jamoatchilik hamkorligining funksional modeli

Yo'nalish	Davlat organi	Jamoatchilik
Xavfni aniqlash	Tezkor va professional baholash	Mahalliy axborot
Profilaktika	Huquqiy va tashkiliy choralar	Ijtimoiy-psixologik ko'mak
Axborot almashish	Elektron tizimlar	Murojaat va xabarlar

Ushbu yondashuvga ko'ra:

mudofaa va xavfsizlik = davlat salohiyati + kuch ishlar tuzilmalar + mahalla + fuqarolik jamiyati + fuqarolarning qonuniy ishtiroki.

Mudofaa doktrinasi mamlakat mudofaasini siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy-huquqiy, axborot va tashkiliy chora-tadbirlarning o'zaro bog'liq tizimi sifatida qarash imkonini beradi [1].

Bu yerda prinsipial masala shundaki, mudofaa faqat harbiy tuzilmalarning funksiyasi emas. Uning samaradorligi davlat boshqaruvi, iqtisodiyot, aholi, infratuzilma va jamoatchilik institutlarining hamkorligiga ham bog'liq.

Shu nuqtai nazardan jamoatchilik ishtirokini shartli ravishda uch darajaga ajratish mumkin:

Masalan:

oilaviy nizolar;

yoshlarning ijtimoiy moslashuv muammolari;

ishsizlik;

ijtimoiy izolyatsiya;

nizoli munosabatlar;

huquqbuzarlikka moyil xulq kabi omillar mahalla darajasida ertaroq aniqlanishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan mahallaning xavfsizlik sohasidagi roli kuch ishlatish emas, erta aniqlash va profilaktikadan iborat bo'lishi kerak. Bu farq prinsipial ahamiyatga ega.

Mahalla davlatning maxsus vakolatlarini bajaruvchi organga aylanmasligi lozim. Aksincha, u aholi bilan davlat organlari o'rtasidagi profilaktik va kommunikatsion ko'priq vazifasini bajarishi maqsadga muvofiq.

«Ichki ishlar organlari to'g'risida»gi Qonunning 11-moddasi ichki ishlar organlarining davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorligini belgilaydi [2].

Mazkur normada aniqlangan jinoyatlar va boshqa huquqbuzarliklarga oid axborotni, shu jumladan elektron shaklda almashish ham nazarda tutilgan.

Shu asosda ichki ishlar organlari va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlikni quyidagi tizimda ifodalash mumkin:

axborot → tahlil → profilaktika → munosabat → natija.

Bu modelda fuqaro faqat huquqbuzarlik haqida xabar beruvchi subyekt emas. U xavfning sabablarini bartaraf etishga qaratilgan profilaktik jarayonning ham ishtirokchisi bo'lishi mumkin.

Yo'nalish	Davlat organi	Jamoatchilik
Tushuntirish	Huquqiy ma'lumot	Aholi bilan kommunikatsiya
Nazorat	Qonuniy vakolatlar doirasida	Jamoatchilik nazorati

Bunday taqsimot subyektlarning vakolatlarini aralashtirib yubormasdan, ularning imkoniyatlarini birlashtirishga xizmat qiladi.

«O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to'g'risida»gi Qonunning 9-moddasi Milliy gvardiyaning davlat organlari, tashkilotlar, fuqarolik jamiyati institutlari va fuqarolar bilan hamkorligini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi [4]. Shuning uchun Milliy gvardiyaning jamoatchilik bilan munosabatlarini faqat jamoat tartibini saqlash bilan cheklash to'g'ri emas.

Hamkorlikning quyidagi yo'nalishlari istiqbolli hisoblanadi:

- yoshlar o'rtasida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi;
- huquqbuzarliklar profilaktikasi;
- jamoat xavfsizligi madaniyatini oshirish;
- ommaviy tadbirlarda xavfsizlik madaniyati;
- fuqarolarni favqulodda holatlarga tayyorlash;
- aholi bilan profilaktik muloqot.

Bunda jamoatchilikning roli davlat organining maxsus vakolatlarini takrorlash emas, balki profilaktik va ijtimoiy salohiyatni kuchaytirishdan iborat bo'lishi lozim.

«Davlat xavfsizlik xizmati to'g'risida»gi Qonun ham DXXning davlat organlari, tashkilotlar, fuqarolik jamiyati institutlari va fuqarolar bilan hamkorlik qilishini nazarda tutadi [5]. Bunda axborot xavfsizligi, davlat chegarasi xavfsizligi va boshqa yo'nalishlarda jamoatchilikning qonuniy ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

Fuqarolarning davlat chegarasini muhofaza qilishga ko'maklashuvi bilan bog'liq «Chegara posbonlari» instituti bunday hamkorlikning amaliy ko'rinishlaridan biridir. Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 23 yanvardagi 35-son qarorida ushbu tuzilmalarning huquqiy asoslari, vazifalari va tashkil etish tartibi belgilangan [6].

Bu tajriba jamoatchilikni xavfsizlik tizimiga jalb qilishda aniq vazifa + aniq huquq + aniq mas'uliyat prinsipi samarali bo'lishini ko'rsatadi.

Mudofaa sohasida davlat va jamoatchilik o'rtasidagi muloqotni institutsionalashtirish maqsadida Mudofaa vazirligi huzurida Jamoatchilik kengashi tashkil etilgan.

2012 yildagi PQ-1839-son qaror bilan ushbu institutni shakllantirish boshlangan bo'lsa, 2017 yildagi PQ-3234-son qaror uning faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan [7; 8].

Jamoatchilik kengashining ahamiyati armiya va jamiyat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash, jamoatchilik fikrini o'rganish, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi va ijtimoiy masalalar bo'yicha muloqotni rivojlantirish bilan bog'liq.

Biroq bu institutlar faoliyatini faqat tadbirlar soni bilan baholash yetarli emas.

Masalan, quyidagi savollar muhim:

jamoatchilik takliflarining qanchasi amaliyotga joriy etildi? qaysi muammolar bo'yicha o'zgarish bo'ldi?

aholi ishonchi oshdimi?

harbiy xizmatga oid ijtimoiy muammolar kamaydimi?

jamoatchilik bilan muloqot natijasida qaysi qarorlar o'zgardi?

Shunday indikatorlar joriy etilsa, jamoatchilik kengashlari faoliyatining amaliy samaradorligi oshishi mumkin.

Nodavlat notijorat tashkilotlari xavfsizlik sohasida davlat organlarini to'ldiruvchi ijtimoiy resurs sifatida qaralishi mumkin.

Ularning afzalligi:

- aholi bilan to'g'ridan-to'g'ri ishlash;
- muayyan ijtimoiy guruhlariga kirish imkoniyati;
- ijtimoiy tadqiqotlar o'tkazish;
- ta'lim va targ'ibot loyihalarini amalga oshirish;
- yoshlar bilan ishlash;
- ijtimoiy muammolarni erta aniqlash.

Ayniqsa quyidagi sohalarida NNTlar bilan ijtimoiy sheriklik mexanizmlarini kuchaytirish mumkin:

- harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi;
- huquqiy madaniyat;
- kiberxavfsizlik bo'yicha aholi savodxonligi;
- ekstremizm profilaktikasi;
- yoshlarni ijtimoiy moslashtirish;
- favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik.

Biroq bunday hamkorlikning asosiy prinsipi o'zgarimasligi lozim:

NNT jamoatchilik salohiyatini ta'minlaydi, maxsus kuch ishlatish vakolati esa davlatda qoladi.

Tahlil natijasida bir nechta tizimli muammolar aniqlandi.

Huquqiy normalarning tarqoqligi

Mudofaa, ichki ishlar, davlat xavfsizligi, Milliy gvardiya va jamoat xavfsizligi sohalarida hamkorlik turli normativ hujjatlarda belgilangan.

Bu normalarning yagona konseptual asosda birlashtirilishi huquqiy aniqlikni oshirishi mumkin.

«Hamkorlik» tushunchasining umumiy huquqiy ta'rifi yetarli emas

«Hamkorlik», «ko'maklashish», «ishtirok etish», «axborot almashish» kabi tushunchalar bir-biriga yaqin bo'lsa-da, huquqiy oqibatlari bir xil emas.

Shu sababli ularni normativ jihatdan aniq farqlash maqsadga muvofiq.

Javobgarlik mexanizmining noaniqligi

Agar davlat organi va jamoatchilik subyekti muayyan vazifani birgalikda bajarsa, vazifa bajarilmagan taqdirda kim va qay darajada mas'ul bo'lishi masalasi aniq bo'lishi kerak.

Axborot almashinuvi bilan maxfiylik o'rtasidagi balans Xavfsizlik sohasida axborotning tezkorligi muhim, ammo shaxsiy ma'lumotlar, xizmat siri va davlat sirlarini himoya qilish ham shart.

Shuning uchun «qanday ma'lumotni kimga, qaysi asosda va qaysi muddatda berish mumkin?» degan savollarga aniq huquqiy javob zarur.

Natijadorlikni baholash muammosi

Hamkorlikni yig'ilishlar va tadbirlar soni bilan baholash uning haqiqiy natijasini aks ettirmaydi.

Tadqiqot natijasida mudofaa va xavfsizlik sohasida davlat-jamoatchilik hamkorligini quyidagi to'rt bosqichli model asosida tashkil etish taklif etiladi.

1-bosqich — ANIQLASH

Mahalla, fuqaro, NNT yoki boshqa subyekt xavf haqida ma'lumotni aniqlaydi.

2-bosqich — PROFILAKTIKA

Vakolatli davlat organi ma'lumotni baholaydi va mahalla yoki tegishli jamoatchilik subyekti bilan profilaktik choralarni belgilaydi.

3-bosqich — HAMKORLIKDA AMALGA OSHIRISH

Belgilangan choralar davlat organlari va jamoatchilik subyektlari o'rtasida vazifalar taqsimlangan holda amalga oshiriladi.

4-bosqich — BAHOLASH

Choraning natijasi aniq indikatorlar orqali baholanadi.

3-jadval. Taklif etilayotgan hamkorlik modeli

Bosqich	Asosiy jarayon	Natija
I	Xavfni aniqlash	Ma'lumot shakllanadi
II	Tahlil va profilaktika	Choralar rejas
III	Birgalikda amalga oshirish	Xavfni kamaytirish
IV	Monitoring va baholash	Samaradorlik ko'rsatkichi

Ushbu modelning afzalligi shundaki, u jamoatchilik ishtirokini «tadbirida qatnashish»dan «muammoni hal qilish» darajasiga olib chiqadi.

Ichki ishlar organlari to'g'risidagi qonunchilikda axborotni, jumladan elektron shaklda almashish imkoniyati belgilangani raqamli hamkorlik uchun huquqiy asos mavjudligini ko'rsatadi [2].

Shu asosda kelgusida shartli ravishda «Xavfsiz hudud» raqamli hamkorlik platformasini joriy etish taklif etiladi.

Platforma orqali:

xavf haqida xabar berish;

murojaatni ro'yxatga olish;

tegishli organi belgilash;

ijroni kuzatish;

mahalla bilan axborot almashish;

natija haqida fuqaroni xabardor qilish imkoniyati yaratilishi mumkin.

Bunda platformaning har bir subyekti uchun alohida vakolat darajasi belgilanishi shart.

Masalan: Fuqaro → xabar berish

Mahalla → mahalliy profilaktik axborot

NNT → ijtimoiy loyiha va tahliliy ma'lumot

Davlat organi → huquqiy chora va rasmiy qaror tamoyili qo'llanilishi mumkin.

Hamkorlik natijadorligini baholash uchun quyidagi indikatorlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

xabarni qabul qilishdan munosabat bildirishgacha bo'lgan vaqt;

profilaktika natijasida takroriy huquqbuzarliklar dinamikasi;

aholining davlat organlariga ishonch darajasi;

mahallalarning hamkorlikdagi tadbirlarda ishtirok darajasi;

NNTlar tomonidan amalga oshirilgan profilaktik loyihalar natijasi;

elektron axborot almashinuvi ulushi;

jamoatchilik takliflarining amaliyotga joriy etilish darajasi.

Bunday indikatorlar davlat-jamoatchilik hamkorligini formal hisobotdan natijaga yo'naltirilgan boshqaruv mexanizmgiga aylantiradi.

Xulosa. Xorijiy amaliyotda jamoat xavfsizligi sohasida «community policing», ya'ni politsiya va jamoatchilik hamkorligiga asoslangan yondashuv keng tarqalgan.

Uning asosiy g'oyasi — huquqbuzarlik sodir bo'lganidan keyin faqat jazolash emas, balki uning ijtimoiy sabablarini oldindan aniqlash va bartaraf etishdir.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi O'RQ-458-son «O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi tuzilishi»gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 16-sentabrdagi O'RQ-407-son «Ichki ishlar organlari to'g'risida»gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi PF-27-son «O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 18-noyabrdagi O'RQ-647-son «O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to'g'risida»gi Qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 5-apreldagi O'RQ-471-son «Davlat xavfsizlik xizmati to'g'risida»gi Qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 23-yanvardagi 35-son «O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo'shinlariga ko'maklashuvchi "Chegara posbonlari" otryadlari faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 24-oktabrdagi PQ-1839-son «O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi huzurida Jamoatchilik kengashini tashkil etish to'g'risida»gi qarori.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 23-avgustdagi PQ-3234-son «O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi huzuridagi Jamoatchilik kengashi faoliyatini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori.
9. O'zbekiston Respublikasining «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida»gi qonun hujjatlari.
10. O'zbekiston Respublikasining «Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida»gi qonun hujjatlari.
11. O'zbekiston Respublikasining «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi qonun hujjatlari.
12. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi – LexUZ.